

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Litauen 2007

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Situationen för de mänskliga rättigheterna (MR) är i Litauen överlag god. Övergången till en demokratisk rättsstat har genomförts målmedvetet. Anslutningsprocessen till EU skapade en harmoniserande lagstiftning på området för mänskliga rättigheter.

Det går emellertid att peka på ett antal tillkortakommanden då det gäller tillämpningen av lagstiftningen och den allmänna situationen för mänskliga rättigheter. De sociala och ekonomiska rättigheterna är alltjämt i viss mån eftersatta. Drygt en femtedel av befolkningen bedöms leva under fattigdomstrecket. Korruption utgör ett problem i det litauiska samhället, även inom den offentliga förvaltningen. Brister råder inom de rättsliga instanserna. Kvinnors, barns och de funktionshindrades samt psykiskt sjukas ställning i samhället är alltjämt svag. Likaså är förhållandena i landets fängelser eftersatta. Homo-, bi- och transsexuella är utsatta för viss diskriminering. Även romer är utsatta för diskriminering.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Litauen har ratificerat de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter;

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt tilläggsprotokollen om enskild klagorätt och avskaffandet av dödsstraffet
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*

- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* samt tilläggsprotokollet om enskild klagorätt
- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*, tilläggsprotokollet om förebyggande av tortyr har varken undertecknats eller ratificerats
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn
- Flyktingkonventionen, *Convention related to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1966
- Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, *International Criminal Court (ICC)*
- Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)

Det trettonde protokollet till den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter och grundläggande friheter som rör dödsstraffet samt det fjortonde protokollet som rör Europadomstolen har också ratificerats.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* samt Konventionen mot påtvingande försvinnanden, *Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearances* undertecknades under våren 2007.

Åtterrapporering till FN:s konventionskommittéer har skett med viss fördröjning.

Parlamentet (Seimas) har förlängt den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna som antogs 2003. Denna har sedan fortsatt att följas. Planen för de mänskliga rättigheterna är skapad delvis utifrån svensk modell och innefattar konkreta problem som landet söker åtgärda enligt en bestämd tidsplan. Det finns även ett verkställande sekretariat knutet till planen samt en kommitté för de mänskliga rättigheterna i Seimas.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det förekommer inga politiska mord, försvinnanden eller avrättningar.

Tortyr är förbjuden enligt författningen. Uppgifter om polisbrutalitet och övergrepp förekommer alltjämt, men trenden är liksom föregående år minskande.

Sedan 2004 finns det ett statligt program som syftar till att renovera och humanisera landets fängelser. Även nybyggnation ingår i programmet. Hitintills har ett nytt fängelse och ett häkte öppnats men flera planeras uppföras. Trots att situationen förbättrats de senaste åren utgör förhållandena på fängelserna och häktena ett fortsatt problem. Många anstalter är överfulla, de sanitära förhållandena är undermåliga, HIV-kontrollen är bristande, våld mellan intagna och godtyckligt maktutövande av personalen är vanligt förekommande. Polisen har rätt att skicka runt häktade personer mellan olika fängelser/häkten, ett förhållande som kritiserats. Bristen på medel, plats och utbildad personal utgör således grunden för problemen i landets fängelser.

År 2005 förlorade Litauen ett mål i Europadomstolen för mänskliga rättigheter efter att det fastslagits att utrymmet per intagen endast var 1,5 kvadratmeter. Efter domen ändrades lagstiftningen och det stadgas idag att varje fånge har rätt till minst 3 kvadratmeter. Trenden är att de överfulla fängelserna minskar. I dagsläget anses fyra av landets 15 fängelser vara överfulla.

2006 trädde ny lagstiftning i kraft, enligt vilken intagna inte längre får ta emot paket utifrån (med mat och andra förnödenheter), så när som på ett klädpaket i halvåret. På vissa fängelser kan medelslösa fångar få ett bidrag till exempelvis matinköp, men endast upp till 30 procent av den minimilevnadsstandard som fastställts av den litauiska regeringen, vilket innebär knappt hundra kronor i månaden. Systemet har kritiserats dels för godtycklighet i införandet, dels för att det finns ett tak i ersättningsnivån, men däremot ingen miniminivå.

4. Dödsstraff

Dödsstraffet är avskaffat. Litauen har ratificerat det protokoll till den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter och grundläggande friheter som förbjuder dödsstraff även i krigstid.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Godtyckliga frihetsberövanden uppges inte förekomma. Däremot är häktningstiderna ofta alltför långa, vilket också lett till internationell kritik och anmälningar till Europadomstolen i Strasbourg. Missförhållandet kan huvudsakligen förklaras med alltför hög ärendebelastning och bristande administrativ kapacitet. Den genomsnittliga häktningstiden är för närvarande 6 månader och 14 dagar. (källa: Justitieministeriet, www.tm.lt) Landet söker komma till rätta med problemen bland annat genom att utbilda fler domare.

Skriftligt godkännande av domare eller åklagare krävs i normala fall för att genomföra husrannsakan, men tillstånd ges idag rutinmässigt. Lokala organisationer för mänskliga rättigheter (MR) har framfört kritik över hur individers integritet och privatliv respekteras även i övrigt. Lagstiftningen om telefonavlyssning och kameraövervakning är högst oklar, vilket centrala MR-företrädare anser riskera individens rättssäkerhet. Det har hänt att avlyssnade privata telefonsamtal återgivits ord för ord i tidningar, i samband med t.ex. korruptionsskandaler.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Enligt konstitutionen är det litauiska rätts- och domstolsväsendet oberoende av statsmakten. För att garantera större oberoende tillsätts domarna av ett råd som leds av Högsta domstolens ordförande. I syfte att stävja de korruptionstendenser som förekommer i lägre instanser har domarnas löner höjts under senare år. Det finns emellertid skäl anta att korruption och/eller annat otillbörligt inflytande också förekommer i högre instans.

De anklagade har laglig rätt till juridiskt ombud omedelbart i samband med häktning. Bristen på utbildade jurister anses utgöra en försvårande faktor för att denna rättighet skall kunna tillgodose. De knappa anslagen till det för några år sedan inrättade rättshjälpsystemet, med låga ersättningar till de juridiska ombuden som följd, är också en försvårande faktor. Förhållandena drabbar självfallet svaga grupper i samhället som söker hjälp i rättssak.

En parlamentarisk ombudsmannainstitution finns för att övervaka maktmissbruk inom administrationen. Ombudsmannen kan bland annat initiera en åtalsprocess, utdela en reprimand eller föreslå lagändringar till Litauens parlament (Seimas). Institutionen har vid flera tillfällen kritiserat de långa häktningstiderna.

Brottsbalken är anpassad till Europarådets regler på området och EU:s Köpenhamnskriterier. Till följd av anpassningen förekommer t.ex. kortare påföljder men det finns även alternativa påföljder till fängelsestraff. Lagstiftningen sätter också effektivare ramar för häktningsprocessen. Den processrättsliga lagstiftningen accepterar emellertid rättegångar "in absentia", det vill säga i den anklagades frånvaro, något som har kritiserats av landets MR-aktivister.

Det finns också såväl jämställdhets- som barnombudsman. Institutionerna ifråga börjar bli alltmer kända bland allmänheten, varför också antalet anmälningar har börjat öka. Numera har även den som anser sig vara utsatt för etnisk diskriminering eller diskriminering på grund av sexuell läggning möjlighet att vända sig till jämställdhetsombudsmannen. Straffbarhetsåldern för barn är 14 år.

Förekomsten av korruption, som förmodas finnas i samtliga sektorer, utgör ett samhällsproblem som äventyrar rättssäkerheten. Litauen ratificerade 2006 FN:s konvention mot korruption. Trots landets ansträngningar med att minska korruptionen sjönk Litauen 2007 från plats 46 till plats 51 i Transparency Internationals (TI) årliga lista över korruptionen i olika länder. Landet har liksom de senaste två åren ett index på 4,8 på en tiogradig indexskala, det vill säga under gränsvärdet för att betraktas som ett mindre korrumpert land. Enligt TI har var tredje litauer någon gång betalat muta.

Ett antal åtgärder har vidtagits för att komma till rätta med korruptionen. Seimas antog 2002 en särskild antikorrupsionsstrategi och särskild lagstiftning som bland annat syftar till att underlätta avskedandet av korrupta tjänstemän har också införts. I oktober 2006 undertecknade samtliga partier i Seimas ett gemensamt nationellt avtal om att bekämpa korruption. Korruptionen lär vara mest utbredd inom administrationen. Som mest korrumperade återkommer i särskilda studier polis, särskilt trafik- och gränspolis. Härtill kommer att polisväsendet är känt för brist på kompetent personal, stora personalomsättningar, avsaknaden av en gedigen polisutbildning samt låga löner. Dessa omständigheter medför att allmänhetens förtroende för polisen är generellt lågt. Korruption förekommer även inom tull och rättsväsende samt inom den så kallade privatiseringsfonden. I opinionsundersökningar brukar dock sjukvårdssektorn hamna högst. Allmänhetens uppfattning härvidlag är att vården blir bättre om patienten erbjuder ersättning utöver den reglerade avgiften. De politiska institutionerna uppfattas som korrumperade och massmedia rapporterar regelbundet om korruption och mutskandaler bland politiker. Korruptionen utgör också ett problem i företagarnas näringsutövning. Flera företag har emellertid anslutit sig till FN:s Global Compact Initiative som bland annat syftar till att arbeta mot korruption. Ett annat positivt exempel är skattemyndighetens lyckosamma projekt med att skapa en transparent organisation.

7. Straffrihet

Straffrihet förekommer inte i någon större utsträckning. Anmällda fall av övergrepp av polis leder dock sällan till åtal eller rättslig undersökning.

Litauens lagstiftning skiljer sig från den svenska på så vis att man även i brottsmål har möjlighet att förlikas som i civilmål, vilket kan medföra att inget straff utdelas. Man tillämpar ett så kallat kronvitnesssystem, vilket innebär att åklagare har möjlighet att ansöka om straffrihet/straffnedsättning hos domstol om en misstänkt hjälper till i utredningen och vittnar mot sina medgärningsmän. Detta kan dock bara ske när de misstänkta personerna ingår i en klart definierad organiserad brottsorganisation.

De nationella domstolarna har kompetens att döma över internationella brott begångna i utlandet (s.k. universell jurisdiktion).

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Förenings-, församlings- och religionsfrihet garanteras av författningen och efterlevs tämligen väl men med vissa undantag (se vidare sidan 15).

Kommunistpartiet och andra organisationer som sammankopplas med sovjettiden är dock fortsatt förbjudna.

Yttrande- och mediefrihet garanteras också av författningen och respekteras i regel. Censur och monopolställning inom mediasfären förekommer inte. I den särskilda medielagen fastställs medias och journalisters oberoende gentemot staten. Meddelandeskyddet är emellertid inte heltäckande, eftersom domstol kan beordra journalister att uppge sina källor. Media har självreglerande instanser som en pressombudsman och en särskild pressetikkommission.

Enligt ”Reportrar utan gränser” årliga granskning av pressfriheten i länder har Litauens pressfrihet ökat sedan självständigheten och landet innehar i nuläget plats 23 av 169 bedömda länder.

Det får anses stå klart att det råder korruption inom media. Såväl näringslivet som politiker betalar för välvillig behandling. Påståenden om att departement och myndigheter också betalar för medias tjänster figurerar. De etiska aspekterna av detta har debatterats flitigt inom journalistkåren under det senaste året.

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Litauens politiska institutioner uppfyller de krav som kan ställas på en väl fungerande demokrati. Politisk pluralism med flerpartisystem råder.

Parlamentet, Seimas, har 141 ledamöter valda på fyra år. 70 av dem utses i proportionella val och 71 genom majoritetsval i enmansvalkretsar. Seimas har den lagstiftande makten. Seimas ska även godkänna eller förkasta presidentens förslag till premiärminister samt utse domare till Högsta domstolen och Konstitutionsdomstolen.

Presidenten väljs i direktval på fem år och ansvarar ytterst för landets säkerhets- och utrikespolitik, är statsöverhuvud och formell regeringsbildare samt har vetorätt i lagstiftningsfrågor.

Kvinnors deltagande och representation i det politiska livet är fortsatt svagt. Det finns för närvarande 29 kvinnor av 141 ledamöter i Seimas. I regeringen

finns tre kvinnor. Den kvinnliga representationen på lokal nivå uppgår till omkring 20 procent.

Valdeltagandet brukar ligga på runt 50 procent. De senaste allmänna valen ägde rum 2004. I presidentvalet som hölls i juni var valdeltagandet 51,5 procent. I valet till Europaparlamentet i juni röstade 48,2 procent. Slutligen röstade 46,1 procent i parlamentsvalet i oktober samma år. Vid lokalvalen i februari 2007 var valdeltagandet låga 36,5 procent. (källa: Statistikos departementas (SD), www.stat.gov.lt)

Undersökningar visar att de nationella politiska institutionerna har lägst förtroende hos allmänheten medan internationella organisationer, såsom FN och EU, har det högsta. Anledningen till det låga förtroendet för de nationella politiska institutioner har säkert flera orsaker. Politiker uppfattas i allmänhet inte som företrädare för det gemensamma bästa, en uppfattning som återspeglas i media. Den omfattande korruptionen, vilket omnämns i avsnitt 6 ovan, har härvid stor betydelse. Det förhållandet att flera litauiska politiker också varit verksamma under sovjettiden, bidrar möjligen också till allmänhetens låga förtroende.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Litauen har undertecknat Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta centrala konventioner om mänskliga rättigheter på området: föreningsfrihet och förhandlingsrätt (konvention nr 87 och 98), icke-diskriminering i arbetslivet (konvention nr 100 och 111), förbud mot tvångsarbete (konvention nr 29 och 105) samt förbud mot barnarbete (konvention nr 138 och 182).

Även om framsteg åstadkommits, bland annat till följd av ökade utländska influenser, är arbetsförhållandena alltjämt bristfälliga. Klagomålen som riktas till det statliga arbetarskyddsinstitutet handlar dock främst om lönefrågor. Arbetslagstiftningen stadgar om 40-timmars arbetsvecka. Det finns anledning befara att varken den lagstadgade arbetstiden eller minimilönen alltid efterlevs.

I Litauen finns tre större nationella fackförbund till vilka separata fackföreningar ansluter sig. Av den litauiska arbetskraften är endast 10 till 11 procent anslutna till fackföreningar. 10 till 15 procent av arbetstagarna omfattas av kollektivavtal. De flesta fackanslutna arbetar inom den offentliga sektorn. Misstron mot fackförbunden härrör med all sannolikhet från sovjettiden. Arbetsgivarna bestämmer oftast lönesättningen utan löneförhandlingar och inblandning från fackföreningen, oavsett lagstiftningen. Lönesättningen sker oftast med stöd av statistiskt underlag. Strejkrätten, som

också är lagskyddad, utnyttjas emellanåt. Ett särskilt nationellt råd, med deltagande av representanter för arbetsgivare, fackföreningar och regeringen, dryftar och beslutar om gemensamma frågor, som t.ex. nivån på minimilönen. I realiteten är dock rådet endast ett rundningsmärke på grund av arbetstagarens svaga ställning.

Enligt den officiella statistiken uppgick arbetslösheten vid mätningen för andra kvartalet 2007 till 4,1 procent. Arbetslösheten fortsätter kontinuerligt att minska, vilket bland annat beror på ökat antal arbetstillfällen i tillverkningsindustrin och servicesektorn men också ekonomisk emigration. I vissa sektorer, t.ex. transport och byggsektorn, råder för tillfället arbetskraftsbrist. Även ungdomsarbetslösheten har sjunkit under samma period och ligger nu på 8,4 procent. Minskningen beror nästan uteslutande på den omfattande emigrationen av ungdomar. De tidigare stora regionala skillnaderna har minskat under året. Andelen långtidsarbetslösa är fortsatt hög trots en minskning med drygt 40 procent under 2007. Cirka 30 procent av de arbetslösa har sökt arbete i över ett år. Enligt statistiken är ungefär lika många män som kvinnor arbetslösa. (källa: SD)

De tidigare stora löneskillnaderna mellan den offentliga och privata sektorn börjar minska. Kvinnor tjänar alltså i genomsnitt mindre än männen. Antalet kvinnor på chefsbefattningar inom såväl stat, kommun som näringslivet är fortsatt oproportionerligt lågt.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Den litauiska befolkningen har lagstadgad rätt till kostnadsfri sjukvård vid de offentliga vårdinstitutionerna. Korruptionen är dock omfattande. Medborgarnas uppfattning är att bättre och snabbare sjuk- och hälsovård erhålls om patienten betalar "under bordet" samt själv står för kostnaderna i anslutning till vården (mat, mediciner etc.). Bland landets politiker tycks råda samsyn om bristerna i sjukvårdssektorn och dess behov av effektivisering och reformer. I budgeten för 2008 görs särskilda satsningar inom hälso- och sjukvårdssektorn.

Spädbarnsdödligheten har halverats under de senaste femton åren, men även födelsetalen har gått ner kraftigt under samma period. Antalet dödsfall har under denna tid överstigit antalet födselar i Litauen. Medellivslängden för kvinnor är 77,1 år, medan den för män är 65,3. (källa: SD) Alkoholmissbruk är ett vanligt förekommande problem. Litauen bedöms vara ett av länderna inom EU där alkoholkonsumtionen är störst. Alkoholism och alkoholrelaterade skador och sjukdomar är mer utbredd bland män än bland kvinnor, vilket delvis torde förklara den stora skillnaden i livslängd.

De vanligaste dödsorsakerna är enligt befintlig statistik hjärt- och kärlsjukdomar, cancersjukdomar och externa orsaker, där självmord utgör den avgjort främsta anledningen. Självmordsfrekvensen är högst för män mellan 35 och 49 år. Självmord är vanligare på landsbygden än i tätorterna. Frekvensen av självmord, vilken ökat kraftigt sedan början av 1990-talet, bedöms vara den högsta i Europa (källa: SD). Orsakerna till den höga självmordsfrekvensen är säkerligen flera, men en bidragande orsak är det utbredda alkoholmissbruket. Frågan har uppmärksamats av myndigheter och satsningar görs för att minska problemen.

Enligt senast kända siffror finns omkring 3 500 HIV-fall rapporterade. Litauens HIV-förebyggande och drogpreventiva arbete är relativt väl utvecklat och anses vara ledande i regionen. Hälsoministeriet har ett omfattande samarbete med bland annat det nationella AIDS-centrat.

Utvecklingsstörda sätts i regel på institution. De har sällan kontakt med övriga samhället även om situationen långsamt förbättras. Flera enskilda organisationer arbetar för att förbättra de utvecklingsstörda ungdomarnas situation. Vad slutligen gäller den psykiatriska vården anses denna eftersatt (se vidare kapitel 19).

12. Rätten till utbildning

Den tioåriga grundskolan är obligatorisk och i princip avgiftsfri, då resursbrist resulterat i vissa smygavgifter för exempelvis läromedel. Så gott som hela befolkningen kan läsa och skriva. Gymnasiet är på två år och uppdelat på olika inriktningar. Som alternativ till gymnasium kan väljas yrkes- eller ungdomsskola. Huvuddelen av de litauiska ungdomarna fullgör antingen gymnasie- eller yrkesutbildning. Grund- och gymnasieskolan har genomgått en stor förbättring, men vissa skillnader lär kvarstå i utbildningskvalitet mellan stad och landsbygd. Litauen har en relativt högutbildad befolkning – 20,6 procent har minst en filosofie kandidatexamen (källa: SD). Kvaliteten på den avgiftsbelagda högskoleutbildningen är varierande. Gammaldags pedagogik och bristen på marknadsanpassade utbildningar kritiserar.

Enligt författningen utgör utbildning en bas för landets utveckling, varför den också har hög prioritet. I budgeten för 2008 görs särskilda satsningar inom utbildningssektorn. Under 2007 anslog Litauen dock minst medel per utbildningsplats än något annat land i EU. Den genomsnittliga lärarlönen är lägre än medelinkomsten i landet vilket har medfört problem med korruption på universitet och högskolor. Lönesatsningar kommer att göras under 2008.

Studenternas villkor anses vara bristfälliga. Det finns ett studiestödssystem, som innefattar dels stipendier givna på akademiska meriter, dels rena studielån,

men dessa kommer endast en minoritet till del. Det är därför vanligt att man arbetar parallellt med studierna.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Den höga litauiska tillväxttakten fortsätter. För 2007 är prognosen en ökning av BNP med drygt 8 procent. Den robusta ekonomiska tillväxten har dock inte kommit alla till del. 2006 bedömdes en femtedel leva under eller kring fattigdomsgränsen. Siffran är densamma för år 2007. Fattigdomsgränsen bedömdes då ligga strax över 1200 SEK per månad för en person eller drygt 2500 SEK för en familj med två barn. (källa: SD)

Reallönerna har det senaste året ökat med närmare 20 procent. Genomsnittslönen uppgår för närvarande till drygt 5 000 SEK. Den lagstadgade minimilönen höjs i 2008 års budget från ca 1 950 SEK till ca 2 260 SEK. 8,5 procent av arbetsstyrkan uppbär minimilön. U.S. State Department hävdade i sin senaste rapport (före den tänkta höjningen) att minimilönen ej tillgodosåg en dräglig levnadsstandard för en arbetare med familj. Den genomsnittliga ålderspensionen ligger strax över 1 700 SEK. Minimipensionen ligger på runt 900 SEK (källa: SD). Inkomst- och kostnadsläget innebär att många måste dryga ut inkomsten med en eller flera extrasysslor, både bland dem som har ett arbete och bland pensionärer. Under året har pensionärer demonstrerat beträffande pensioner som frusits 2001. Dessa lovades då utbetalas vid senare tillfälle.

Fattigdomen är ojämnt fördelad mellan stad och landsbygd. I en undersökning för två år sedan beräknades hela 29,5 procent av befolkningen på landet leva under fattigdomsstrecket, medan motsvarande andel i städerna var 10,6 procent. Klyftan hade således ökat i jämförelse med föregående femårsperiod. Att fattigdomen ändå kan te sig mer påtaglig i städerna än på landsbygden beror på problematikens karaktär; det är i någon mån lättare att överleva på landet, där priserna är lägre, sociala kitt och viss självhushållning består. Stadsfattigdomen är mer synlig för ögat. De allra fattigaste är de, för vilka flera olika försvårande omständigheter sammanfaller, t.ex. en ensamstående, utbildad mor med små barn eller pensionärer.

En oroande faktor för tillfredsställande levnadsstandard är att inflationen, som under långt tid varit låg, började skjuta fart efter att Litauen stupat på målnöret för inträdet i EMU under 2006. Vid den senaste mätningen i oktober 2007 uppgick inflationen till hela 7,6 procent. (källa: SD)

Det faktum att de sociala och regionala klyftorna i Litauen består och till och med ökar något har uppmärksammats av regeringen, då kampen mot fattigdom och socialt utanförskap utgör ett av regeringens sex prioriterade områden. Insatserna mot klyftorna mellan stad och landsbygd uppmärksammas särskilt,

troligen på grund av denna frågas potentiella politiska sprängkraft. Effekterna har dock än så länge uteblivit.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

Även om Litauen 2007 klättrade sju placeringar på World Economic Forums internationella lista över jämställdhet mellan män och kvinnor och numera ligger på plats 14, kvarstår många problem på jämställdhetsområdet. Jämställdhetspolitik ses fortfarande med kritiska ögon och diskriminering och genusrelaterat våld är närvarande i många kvinnors vardag. Sedan 1 januari 2005 kompletteras jämställdhetslagen med en lag om lika behandling oberoende av kön men också ålder, sexuell läggning, funktionshinder, etnicitet, religion och livsåskådning. Litauen har en ombudsman för jämställdhet (JämO).

Ansvar för jämställdhetsfrågor ligger hos social- och arbetsmarknadsministern. Åren före EU-inträdet gjordes flera initiativ för att introducera principen om ”gender mainstreaming” (köns- och jämställdhetsintegrering). En nationell handlingsplan för åren 2005 till 2009, det nationella programmet för lika möjligheter för kvinnor och män) antogs 2005. Alla ministerier ska ansvara för att tillämpa jämställdhetsperspektiv i sin politik. Emellertid saknar flera ministeriet en särskild handlingsplan eller särskilda mål för detta. Integrering av ett jämställdhetsperspektiv i budgetprocessen har inte genomförts. På kommunal nivå är det nytt att arbeta med jämställdhetsfrågor och för ett år sedan var det bara Vilnius kommun som hade en anställd i dessa frågor.

Kvinnors reproduktiva rättigheter skyddas enligt lag. Abort är tillåten de första 12 veckorna av graviditeten och är gratis om den genomförs av medicinska skäl. Bristande kunskap om samt höga kostnader för preventivmedel gör att abort ofta blir en huvudsaklig metod för familjeplanering. I snitt genomförs 51,5 aborter per 100 födda barn vilket är en minskning jämfört med föregående år (källa: SD). Sexualundervisning, preventivmedel och abort är kontroversiella ämnen, särskilt på grund av katolska kyrkans inställning i dessa frågor.

Våld i hemmet, särskilt mot kvinnor, är vanligen förekommande och en tredjedel av de litauiska kvinnorna har, enligt flera undersökningar, någon gång utsatts för fysiskt eller sexuellt våld i hemmet. Endast en tiondel av alla anmälningar leder till åtal, vilket enligt uppgifter från enskilda organisationer beror på att det upplevs som komplicerat och tungt att gå vidare i en eventuell rättegång samt att de utsatta har låg tilltro till polisen. Det finns ingen specifik

lagstiftning som rör våld i hemmet, men den nuvarande lagen om misshandel ger större möjligheter att skydda kvinnor som blivit utsatta för våld i hemmet. Påföljden för våldtäkt är fängelse, men få fall leder till åtal.

Litauens inställning till prostitution är strikt. Parlamentet godkände under sommaren 2005 tillägg i lagstiftningen som kriminaliserar sexköp. Det är också förbjudet att sälja sex. Båda brotten straffas med böter på ca 900 SEK. Det är betydligt vanligare att de prostituerade straffas än de som köper sex.. Organisationerna Demetra, som arbetar direkt med prostituerade i Vilnius, anser att lagen gör teoretisk skillnad för förändring av attityder, men att den har ännu inte fått några praktiska effekter eftersom så få bötfälls. Demetra uppger att många prostituerade som bötfälls i slutändan måste arbeta mer för att ha råd att betala böterna, då prostitution är deras enda inkomstkälla.

Sedan 90-talet har en oproportionerligt stor del av registrerade offer för trafficking/människohandel i delar av västra Europa anknytning till Litauen. Litauen är inte bara ursprungsland utan också ett transit- och destinationsland för människohandel, främst från Vitryssland och Ryssland. Majoriteten av offren är kvinnor och nästan samtliga hamnar i prostitution. Det finns även fall med andra typer av arbete under slavliknande förhållanden, även om denna typ av trafficking inte är lika dokumenterad. Ett inte obetydligt antal av offren är underåriga.

2002 uppskattades 3 000 individer årligen ha blivit bortförda från Litauen. Enligt International Organization for Migration (IOM) är siffran lägre idag. Enligt Demetra har även antalet utländska prostituerade i Litauen minskat. Detta kan bero på ett mer aktivt polisiärt samarbete, större medvetenhet hos riskgrupper samt olika organisationers engagemang för frågan.

Myndigheter och den centrala polisförvaltningen tillmäter problemet större vikt än förut. Sedan januari 2006 finns det en särskild polisavdelning som specialiserar sig på traffickingbekämpning. Den nya strafflagstiftningen från 2005 stipulerar fängelsestraff upp till tio år för människohandel. Landet saknar dock specifik lagstiftning som reglerar kompensationsfrågor och frågor som t.ex. straffrihet för illegal inresa för de utländska offren. Inrikesministeriet samordnar ett nationellt traffickingprogram. Litauen deltar i arbetet inom ramen för Östersjöstaternas Råd för att bekämpa människohandel.

15. Barnets rättigheter

Litauen har ratificerat samtliga internationella överenskommelser till skydd för barnets rättigheter. Lagstiftningsmässigt har landet kommit långt i strävan att efterleva barnkonventionen, bl.a. genom särskild lagstiftning för barnets rättigheter. Under 2006 skärptes lagstiftningen för sexualbrott mot barn

ytterligare. En barnombudsman söker också sedan några år tillbaka skydda barnets rättigheter.

Sammantaget omhändertas omkring 3 000 barn årligen i Litauen, en siffra som varit konstant under ett antal år. 6 000 barn uppges växa upp på institutioner, av inalles 14 000 barn utan närvarande föräldrar. I en färsk rapport skriven av barnombudsmannen i samarbete med flera organisationer konstateras flertalet brister på institutionerna. Misshandel, isolering, besöksförbud och indragna måltider fungerar i vissa fall som otillåtna bestraffningsmetoder. Det finns uppgifter om sexuellt utnyttjande av barn på institution. I svåra fall uppges situationen likna den på ett sämre fängelse. Barn med handikapp är generellt en särskilt utsatt grupp. Lagstiftningen kring vilken grad av handikapp som kräver institutionalisering är oklar, vilket öppnar upp för godtyckliga beslut där barnets överföring till institution ses som en bekväm lösning, inte som en sista utväg.

Gatubarn uppges ha full tillgång till offentligssponsrad service, men situationen för dem bedöms likväl vara otillfredsställande av människorättsgrupper.

Våld mot barn antas vara relativt vanligt förekommande, trots att misshandel är straffbart och kan medföra fängelsestraff. Gamla attityder och ovilja att blanda sig i "familjeangelägenheter" försvårar efterlevnaden. Åga är tillåtet men frågan om ett förbud är återkommande föremål för diskussion i parlamentet. Enligt de senaste uppskattningarna lever omkring 40 000 barn i familjer med omfattande problem. Alkoholrelaterade problem äger här en särställning.

Förvärv eller innehav av barnpornografi är straffbart. Tilläggsprotokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi ratificerades 2004.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Det förekommer inte av statsmakterna sanktionerad systematisk och organiserad diskriminering på grund av ras, hudfärg, etnisk härkomst, religion, politisk eller annan åskådning i Litauen. Ett nytt antidiskrimineringsprogram för åren 2006-2008 undertecknades av regeringen hösten 2006. Programmet syftar till att stoppa diskriminering p.g.a. ålder, sexuell läggning, funktionshinder, etnicitet, religion eller livsåskådning.

De nationella minoriteterna i Litauen utgör omkring 15 procent av befolkningen. Minoriteternas ställning tillvaratas dels av konstitutionen, dels av lagen om nationella minoriteter. Det finns ett särskilt råd för nationella samfund, bestående av representanter för 21 olika minoritetsgrupper. (källa: den litauiska motsvarigheten till statistiska centralbyrån)

I en studie från 2005 konstaterar European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) att litauiska myndigheter har gjort stora ansträngningar för att stoppa diskriminering och rasism. Efter den återupprättade självständigheten erbjöds medborgarskap till samtliga utan beaktande av etnisk tillhörighet. Till följd av den förhållandevis generösa lagstiftningen uppbar numera 97 procent av befolkningen litauiskt medborgarskap. 23 olika etniska minoriteter är företrädade genom 297 registrerade enskilda organisationer. Trots detta får myndigheterna klagomål för att inte ha kunnat säkra de etniska minoriteternas ställning.

Både den polska och den ryska minoriteten på 6,3 respektive 5,1 procent av befolkningen är relativt välintegrerad i samhället. Bland annat företräds den polska minoriteten av ett eget parti i parlamentet. Frågan om återbördande av polsk egendom som konfiskerats före och under andra världskriget är en fråga som drivits av partiet. Denna fråga är för övrigt återkommande på den polska agendan vid bilaterala möten med Litauen. Den ryska minoritetens representation i statsförvaltningen är försvinnande liten. Viss dold diskriminering mot ryssar antas förekomma.

Det finns idag cirka 4 000 litauiska judar. Behandlingen av ärenden som rör återlämnande av under kriget konfiskerad egendom går ytterst långsamt, liksom motsvarande polska ärenden. 2009 kommer ett större återlämnandeprojekt att inledas, vilket beräknas komma kosta litauiska staten motsvarande omkring en halv miljard kronor.

Av Litauens cirka 3 000 muslimer tillhör en del de s.k. Lipka-tatarerna, som anlände till det polsk-litauiska samväldet under 1300-talet och traditionellt är välintegrerade i det litauiska samhället. Efter 1991 har muslimer från andra länder, bl.a. tjetjener, ytterligare flyttat till landet, vilket har ökat den muslimska gruppens synlighet, men också komplicerat allmänhetens syn på muslimer.

Den till antalet begränsade romska minoriteten, enligt senaste folkräkningen 2 571 registrerade, får anses vara särskilt utsatt i det litauiska samhället. På grund av lagens strikta krav om främst fast arbete och kunskaper i litauiska samt 10 års dokumenterat boende saknar de flesta romer medborgarskap. Romerna utsätts för diskriminering av såväl polis, utbildningsväsende, i samband med bostadssökande och i hälsovården. Inför EU-medlemskapet genomfördes ett omfattande integrationsprogram för romerna 2002-2004, vilket föll relativt väl ut. Den innefattade bl.a. satsningar på utbildning, yrkesträning, hälsovård, program för drogavvänjning men också juridisk hjälp och kulturella aktiviteter. En andra fas av programmet har inletts. Om integrationsprogrammen kommer att leda till beständiga förbättringar för romerna del är dock för tidigt att bedöma.

Den internationella kommission, som har till uppgift att utreda de förbrytelser mot mänskliga rättigheter som begicks av de tyska och sovjetiska okupationsmakterna under andra världskriget, fortsätter sitt arbete. Även chefsåklagarämbetet fortsätter sina ansträngningar kring folkmordsfrågor. Ett relativt stort antal förundersökningar om folkmord pågår. En allmän inställning är att litauerne själva inte helt har gjort upp med sitt förflutna, till exempel med det faktum att omkring 220 000 litauiska judar bragtes om livet under förintelsen.

De romska, judiska och tjetjenska grupperna är särskilt utsatta för rasistiska stämningar. Under sommaren 2006 vandaliserades exempelvis 19 gravstenar på en judiska gravplats i Vilnius. En annan gravplats var i fokus under hösten 2007 då byggandet av bostäder på gränsen till denna vållade internationell uppmärksamhet med bland annat ett flertal demonstrationer runt om i EU och USA. Litauen har tagit intryck av kritiken och tillfälligt stoppat byggandet medan man utreder gränsdragningen.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Den litauiska lagstiftningen avseende icke-diskriminering av personer på grund av sexuell läggning är överlag EU-anpassad och begreppet sexuell läggning nämns i lagstiftningen som en grund för skydd mot diskriminering. Strafflagstiftningen erbjuder skydd för flera utsatta grupper i samhället. Det finns lagstiftning om hälsa och säkerhet för anställda, som även ger HBT-individer, dvs homo-, bi- och transsexuella individer, rätt till likabehandling i arbetslivet. Individer ur HBT-gruppen har rätt att vända sig till ombudsmannen för likabehandling men få nyttjar denna möjlighet.

Homo-, bi- och transsexuella individer utsätts likväl för diskriminering i samhället. Homofobin är dessutom utbredd. I en undersökning från 2006 uppgav 68,9 procent av de tillfrågade att de motsatte sig att homosexuella arbetar i skolor. 46,6 procent instämde i påståendet att homosexualitet bör behandlas på medicinsk väg och 61,5 procent uttalade att de inte skulle vilja vara med i en organisation som tillät homosexuella medlemmar. Homosexualitet anses höra hemma i det privata rummet och inte i det offentliga. Enligt Lithuanian Gay League, LGL, den mest framträdande organisationen för homosexuella i Litauen, lever ett fåtal personer som öppet homosexuella i Litauen.

Enligt den civilrättsliga lagstiftningen är äktenskapet något som endast kan ingås av mellan en kvinna och en man.

I september avkunnade Europadomstolen dom i ett uppmärksammat mål om könsbyte. En person önskade fullfölja ett könsbyte men hindrades av litauisk lagstiftning. Staten dömdes att utge skadestånd till den drabbade samt att införa

lagstiftning som tillåter könsbyte. Av allt att döma avser Litauen att överklaga domstolens beslut.

Den katolska kyrkan har ett starkt fäste i Litauen och intar en konservativ ställning gentemot HBT-personer och dess rättigheter. LGL för inte någon dialog med den katolska kyrkan, eftersom det enligt organisationen är lönlöst. LGL uppger att landets politiker, för att inte tappa i anseende, avstår från att medverka i konferenser och seminarier anordnade av LGL. Hatbrott mot HBT-grupperna är enligt LGL och organisationen HRMI (Human Rights Monitoring Institute) vanligt förekommande, men sällan eller nästan aldrig uppföljda av de polisiära och rättsliga instanserna.

Våren 2007 avslog Vilnius stad en ansökan om tillstånd för genomföra en HBT-manifestation i samband med ”The European Year of Equal Opportunities for All”. Tanken var att regnbågsflaggan skulle vecklas ut samt att en ”Equal rights-buss” som under fyra år rest runt i 19 EU-länder skulle ställa ut med information om jämställdhet och diskriminering. Detta var första och enda gången bussen nekats inresa i ett EU-land. Beslutet att inte bevilja tillstånd för manifestationen var väntat. Vilnius nyttillträdda borgmästare, Juozas Imbrasas, hade i samband med att ett av projektets planerade reklamkampanjer stoppats offentligt uttalat ”att staden värnar om kärnfamiljen och traditionella familjevärderingar”. Som officiell anledning angavs sedan att staden önskade hindra att våld bröt ut.

Under hösten 2007 genomförde International Lesbian and Gay Associations europasektion (ILGA) sin årliga konferens i Vilnius. Konferensen föregicks återigen av ovilja från Vilnius stads sida då man nekade tillstånd att veckla ut regnbågsflaggan på Rådhusstorget. Den officiella anledningen till att tillstånd slutligen nekades var att området stod under ombyggnad. Efter att LGL överklagat beslutet till domstol och fått avslag väntar man nu på att målet ska tas upp till prövning av andra instans. Vid konferensen deltog en statssekreterare från litauiska utrikesministeriet samt en parlamentsledamot, vilket är unikt då ingen officiell företrädare tidigare deltagit i konferenser av detta slag. Statssekreteraren försäkrade i ett kort anförande under konferensen att den litauiska regeringen i framtiden ska göra sitt yttersta för att säkra HBT-individens rättigheter i Litauen. Ett smärre antal demonstrationer mot konferensen hölls utanför lokalen. Under konferensen detonerade två rökbomber på en gayklubb där flera av konferensens deltagare befann sig. Polisens ovilja att hantera ärendet både på plats och i den efterföljande utredningen har kritiserats.

18. Flyktingars rättigheter

År 2004 antog Seimas en ny lagstiftning om flyktingars legala status, som följer EU:s och andra internationella organisationers riktlinjer.

Lagen föreskriver att migrationsenheten vid inrikesministeriet utgör första instans. Genom den nya lagstiftningen övertogs den tidigare utlänningsnämndens funktion av nyinrättade förvaltningsdomstolar. Enligt ett tillägg till lagen, som ytterligare närmade Litauen till EU:s lagstiftning, har flyktingbarn rätt till temporära förmyndare och, om möjligt, att återförenas med sina familjer i Litauen.

Antalet asylsökande i Litauen är ringa. De asylsökande kommer idag främst från Ryssland, varav de flesta är av tjetjenskt ursprung. De flesta asylsökande kommer alltså via Vitryssland och Ryssland, eftersom gränserna mellan länderna i forna Sovjetunionen fortfarande inte är lika hårt kontrollerade som gränsen till EU.

Litauen strävar efter en god integration av flyktingar och av personer som av humanitära skäl garanterats temporärt skydd. Det sociala integrationsprogrammet innefattar anslag till bosättning, hjälp att finna bostad, socialbidrag, undervisning till och med gymnasium, undervisning i litauiska, integration på arbetsmarknaden och sjukvård.

Mottagningsrutiner och förhållanden på flyktingregistreringscentret i Pabrade och flyktingförläggningen i Rukla har förbättrats under de senaste åren. I Pabrade finns asylsökande som kommer från länder som anses som "säkra" och därmed tros sakna skäl för asyl samt de som saknar giltiga resedokument eller har ofullständiga sådana. Övriga asylsökande har rätt att vistas där helst de önskar alternativt stanna kvar i flyktingförläggningen i Rukla under det att deras ansökningar behandlas. En ansökan behandlas vanligtvis inom sex månader och en avslagen ansökan kan överklagas inom två veckor. Asylsökande har inte rätt att arbeta under tiden ansökan behandlas.

19. Funktionshindrades rättigheter

I författningen garanteras medborgares rätt till ålders- och handikappension, liksom socialt stöd i händelse av arbetslöshet, sjukdom eller när en försörjare/make/maka avlider. I en särskild lag om integration av funktionshindrade stipuleras att funktionshindrade skall ha samma rättigheter som andra medborgare. Ett särskilt råd för frågor rörande funktionshinder finns också. Trots de rättsliga framstegen anses att tillgången till utbildning och arbete är fortsatt bristfällig och att diskriminering av de funktionshindrade förekommer. Anpassning av offentliga miljöer och byggnader för personer med funktionshinder går dessutom långsamt.

Särskilt kan situationen för mentalt handikappade och personer med psykiska sjukdomar kritiserars. Dessa läggs ofta rutinmässigt in på institution. Medan

själva lokalerna förbättrats, finns det fortfarande mycket av gamla rutiner och attityder kvar från Sovjettidens institutioner, som begränsar patienternas mänskliga rättigheter. Bristen på privatliv samt rätten till information om till exempel sin egen diagnos och om sina rättigheter utgör ett problem. Det förekommer uppgifter om begränsningar i reproduktiva rättigheter, såsom framtvungade aborter. Projekt som syftar till att hjälpa personer med särskilda behov att komma från institutionaliserad vård pågår.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Nationella såväl som internationella organisationer för mänskliga rättigheter bedriver verksamhet i Litauen. Statliga tjänstemän får anses vara tillmötesgående och hjälpsamma med att lämna ut uppgifter. Vidare inbjuds inte sällan företrädare för de mer tongivande organisationerna för mänskliga rättigheter i Litauen att medverka eller ingå i statliga kommittéer och arbetsgrupper som konsulteras i lagstiftningsarbetet. Särskilt synbara är "Human Rights Monitoring Institute" och "Human Rights Association of Lithuania".

En rad enskilda organisationer arbetar också med olika gruppers mänskliga rättigheter.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

Litauen besöks flitigt av en rad olika internationella organisationer som ges tillträde till de institutioner de önskar besöka. Myndigheterna är samarbetsvilliga. I landet finns representanter för UNDP (FN:s utvecklingssamarbete), UNHCR (FN:s flyktingkommissariat), UNODC (FN:s organ mott brott och narkotika) och UNESCO:s nationella kommittéer samt Världshälsoorganisationen, WHO, liksom IOM (International Organisation for Migration), Europarådet och EU-representationen. Nordiska ministerrådet är etablerat i Vilnius. Därutöver är de bilaterala kontakterna och besöken många.